
RECONVERSIE VAN MOLENROMPEN

Samenvatting van een studie uitgevoerd door het architectenteam Hans De Brock, Jan De Block en Jo Lefebure en bekroond met de V.I.A.T.-WAARDERING 1986

Vlaanderen telt vandaag de dag zo'n kleine 200 windmolens, in wisselende staat van conservatie. Dit roept onmiddellijk de nodige restricties op.

In molenkringen zijn het immers alleen de maalvaardige exemplaren die de naam windmolen verdienen en dan dient hogervermeld cijfer tot 70 te worden teruggeschroefd. De materiële restanten van het oorspronkelijk windmolenpatrimonium (2385 stuks in 1870) zijn bijgevolg voor een groot deel herleid tot molenrestanten.

De bouwgeschiedenis heeft ons geleerd dat bouwfysisch verval het onmiddellijke gevolg is van functieverval en dan wekt het wellicht geen verwondering dat per provincie jaarlijks ongeveer één molen door storm, brand of verwaarlozing verdwijnt. Voor deze *purpose-build-architecture* is kennelijk geen toekomst weggelegd binnen ons economisch bestel.

De windmolen is als machine geconcipeerd en dit komt het sterkst tot uiting in het oertype van de houten staak- of standaardmolen, die in feite niets meer is dan een pivoterend raderwerk. De architecturale verschijningsvorm blijft beperkt tot een kapelvormige mantel in plankenbeschot, die de molenaar beschutting moest bieden tegen de natuurelementen. Eens dergelijke types in onbruik geraken, slaat de aftakeling zeer snel toe. Het hergebruik herleidt zich - mits de nodige curatieve ingrepen - doorgaans tot de recuperatie van enkele onderdelen.

Vandaar dat de standaardmolen, of wat ervan overblijft, binnen het bestek van deze studie buiten beschouwing bleef op enkele uitzonderingen na, waarbij het gemetselde torenkot als een onafhankelijk compartiment voor een beperkte herbestemming in aanmerking komt.

Wat wel onze aandacht weerhield zijn de stenen molentypes : hier is het roerend werk gereduceerd tot een mobiele kapconstructie. Het bouwfysisch verval blijft beperkt tot dit kwetsbare bovenstuk, terwijl de stenen drager zich als een solide, manifeste en tegelijk herbergzame constructie blijft handhaven en bijgevolg voor reconversie in aanmerking komt.

In het besef dat juist dit rompenbestand in hoofdzaak het molenerfgoed uitmaakt en er vanwege de molenzorgers - op inventariswerk na - weinig gebeurt om dit quantum voor aftakeling te behouden, leek ons de tijd rijp om één en ander scherp te stellen.

Zoals elk monument of merkwaardig bouwwerk aan een waardenanalyse onderworpen dient te worden vooraleer men de conservatieopties kan vastleggen, dient deze werkmethode ook voor het rompenbestand te worden toegepast.

Verspreid over het ganse Vlaamse grondgebied werden een tiental reconversieprojecten geëvalueerd omwille van hun streekeigen karakter, type (grondzeiler, stellingmolen, beltmolen of galerijmolen) en hun uitgesproken herbestemming.

Molenzorgers geven doorgaans blijk van ongenoegen als een stenen windmolen (of restant) tot woning of dancing wordt geschikt gemaakt en de studie toonde aan dat dit inderdaad niet zelden tot wanhoopsdaden heeft geleid.

Toch is het precies de reconversie op zichzelf die de aftakeling van een molenromp heeft belet, hoe ongelukkig en onherstelbaar sommige ingrepen ook mogen zijn.

Vandaar de behoefte om elke molenreconversie te projecteren op een objectieve waardenanalyse, gevolgd door een aantal mogelijkheden en beperkingen, die bij een herbestemming gelden.

Dit alles om te komen tot een genuanceerd rompenbeleid, waarbinnen ernstig

Is er nog toekomst voor ons molenbestand via reconversies van molenrompen voor andere bestemmingen dan de oorspronkelijke ?
(Zeldzame konische molenromp te Ruiselede - Foto Archief M.I.A.T.)

werk gemaakt wordt om de herbestemming van molenkuipen aan te moedigen en in goede banen te leiden. Zodoende dreigt het rijk gevarieerde molenbestand niet herleid te worden tot een tiental gemummificeerde types, die op zichzelf beschouwd een enorme documentaire waarde uitstralen, doch geenszins een beeld geven van de geografische spreiding en typologische concentraties van de oorspronkelijke maal-inrichtingen.

Projectie van de geïnventariseerde molen-reconversies op de waardenanalyse

Elk monumentaal gebouw is een conglomeraat van onderscheiden waarden. Het is precies de evaluatie van deze intrinsieke betekenissen die de basis moet vormen voor elke verantwoorde ingreep.

In zijn monografie licht Prof. Ir. A. De Naeyer (In : *Monumentenzorg* - een uitgave van de stichting Leefmilieu) omstandig deze waardenanalyse toe. Samengevat komt het stramien hierop neer :

1. Wetenschappelijke waarde

- historische betekenis : als document van het verleden
- archeologische betekenis : de ondergrondse zowel als de bovengrondse restanten
- kunsthistorische betekenis : streek-eigen stijlvormen en tijdeigen molen-types

2. Esthetische betekenis

- de relatieve (gebonden aan tijd en persoon) en de absolute (ongebonden) kunstwaarde
- de pittoreske waarde : dit kan een zuiver zintuiglijke appreciatie zijn, een nostalgische reminiscentie of het relict van een verdwenen volkskultuur

3. Maatschappelijke waarde

- sociaal-humanitair : leefbaarheid en herkenbaarheid
- ouderdomswaarde : meerwaarde door de toevoeging van de tijdsdimensie
- symbolische of semantische waarde : tekenwaarde, signaalwaarde ter ondersteuning van de oriëntatie

4. Utilitaire waarde

- woontechnische en bouwtechnische waarde : algemene waardering inzake technische infrastructuur en inwendige organisatie en wel in functie van de actuele eisen van het wooncomfort
- commerciële waarde : de zuiver financiële waarde van het goed enerzijds en de opbrengstwaarde anderzijds (bv. exploitatie, toerisme...)

Nu werd elk project individueel getoetst aan hogergenoemd waardenstramien, zodat we tot volgende conclusies kunnen komen.

Bijgaand schema kan deze waardenanalyse tenslotte overzichtelijk samenvatten.

Ideologische benadering van de molen-reconversies

De waardenanalyse toont duidelijk aan dat een molenromp meer potenties in zich draagt dan men op het eerste gezicht wel zou vermoeden.

In oorsprong had de molen enkel een utilitair-ekonomische betekenis. Geen molenaar dacht eraan dat men zijn tuig ooit eens pittoresk zou vinden, dat men op zijn steenzolder bier zou tappen of zelfs slapen op de meelzolder.

Wat nu als een landschappelijk signaal wordt vereerd, was voor de mulder zijn dagelijks brood.

Vandaag de dag voelen individuen van divers pluimage zich geroepen om met de stenen molenkuip iets te doen : het zijn volksfiguren, avonturiers, dikke nekken, blikvangers, antiquairs, kluizenaars, filosofen, retrofans en gelukzoekers ... kortom stuk voor stuk mensen die willen breken met de alledaagsheid en in het molenfenomeen de incarnatie van hun koesteringen willen zien.

Het waren precies deze mensen die wij in dit studiewerk wilden in het daglicht plaatsen, niet zozeer om hun ambities te onderstrepen doch eenvoudig om te bewijzen dat hun creatieve inbreng (hoe ongelukkig deze soms ook is uitgevallen) een bepaalde romp van een langzame destructie wist te redden.

Het hoeft geen betoog dat de verantwoordelijke molenzorgers in bepaalde reconversie-initiatieven weinig garanties

vinden voor een eerbaar hergebruik; herhaaldelijk krijgen we in publicaties van molenvrienden te lezen dat dancings, restaurants, cafés e.d.m. functies zijn die niet stroken met de *waardigheid* van de molen.

Toch blijven de auteurs van dit bescheiden studiewerk leven in de overtuiging dat alleen al het feit dat er bij bepaalde individuen entoesiasme leeft om met een bedreigde kuip *iets te doen*, meer muziek inhoudt dan het afwijzen van elke vorm van reconversie of het klasseren-zonder-gevolg van een merkwaardig doch functieloos molenpuin.

In de nu volgende paragrafen willen we de mogelijkheden zowel als de beperkingen van een molenrompreconversie toelichten. Het is zonder meer duidelijk dat deze gemetselde kuip alleen is gebouwd om een stevige basis te vormen voor het draai- en maalwerk, vandaar de massieve konisch oplopende vorm; openingen voor vensters of deuren konden deze constructie enkel verzwakken wanneer zij te grote proporties aannamen. In tweede instantie werkte de mulder ook meer beschut dan dit in een staakmolen het geval was.

De mogelijkheden

Vooreerst biedt de romp op zichzelf een dankbaar vertrekpunt voor herbestemming. Door zijn massiviteit vergt de constructie doorgaans geen ingrepen inzake stabiliteit en warmte-isolatie. De wanden zijn bovendien zo dik (80 à 120 cm) dat hierin gemakkelijk leidingen en kokers kunnen ingewerkt worden zonder de structuur in gevaar te brengen. Enkel de vochtisolatie dient met zorg te worden bekeken.

Ingrepen binnen deze molenromp zijn totaál afhankelijk van de inventiviteit van de ontwerper; de herinrichting van de puur functioneel ontstane binnenruimte zal beantwoorden aan ongeschreven wetten, die men niet straffeloos overtreedt. Hoewel we ons nu op privaat terrein wagen en het impact van de overheid op deze interieuraankleding miniem kan zijn is het goed te benadrukken dat deze constructie, die uitwendig als een vrijstaande structuur voorkomt, ook inwendig geen klassieke planopdeling verdraagt. De cirkelvormige plattegrond leent zich wel tot concentrische of radiale ingrepen en hoe

meer deze naar het middelpunt toe zijn geconcentreerd, hoe sterker de spanningen met de konische kuipmantel zullen zijn.

Van het inbinden van binnenmuurtjes verwachten wij bijgevolg weinig heil. Deze filosofie loopt trouwens parallel met de grondgedachte van het Charter van Venetië (1964), waarin de omkeerbaarheid en de leesbaarheid van een tijdeigen ingreep primeert.

Als zich bij de herbestemming een compartimentering opdringt en voor diens-tenkernen (WC, keuken, natte cel, CV) is dit schier onvermijdelijk, dan lijkt ons een vrijstaande en axiaal opgestelde structuur het meest aangewezen. Vanzelfsprekend dient het meubilair hogergenoemde consequenties aan te houden.

De eventuele uitwendige rompuitbreiding ligt evenwel heel wat gevoeliger. Een molenromp met een uitgesproken landschappelijke signaalwaarde of een die als een vrijstaande structuur binnen een eolisch onaangetast biotoop voorkomt kan men bezwaarlijk met nevenconstructies bedenken. Een beltmolen biedt wel de mogelijkheid om binnen de silhouet van de aanaarding de nodige uitbreidingen te realiseren.

Doch ook voor de andere romptypes is een negatieve (of ondergrondse) ingreep mogelijk; ook de lichtinval of mogelijke toegangen kunnen door een uitdieping het landschappelijk profiel vrijwaren.

Begrijpelijkerwijze zal een romp in een bebouwde kom op dit gebied minder eisen stellen, doch de uitwendige leesbaarheid van de konisch oplopende vorm blijft een basisvereiste bij de reconversie. Laat ons ook niet uit het oog verliezen dat elke constructie in de onmiddellijke nabijheid van de molen in essentie een verminderde windvang voor gevolg had. Het negeren van deze drang naar isolement en hoogte blijft een inhoudelijke kwestie, inherent aan een molenkuip. In dit opzicht is het verlangen van een stellingmolen om boven zijn omgevende obstakels uit te steken een sprekende aanwijzing.

Het terrein rond een gereconverseerde molenromp riskeert door de nieuwe bestemming een expliciet introvert karakter te krijgen; alleen al de privacy-af-

bakening vormt een bedreiging voor de molen. Voorbeelden die dit kunnen illustreren hebben we voor het grijpen.

Vaak zullen de omwonenden de molen als een soort visuele verworvenheid gaan beschouwen en van *hun* molen spreken. Het lijkt ons derhalve niet wenselijk deze visuele betrokkenheid te negeren door een uitgesproken territorium-afbakening.

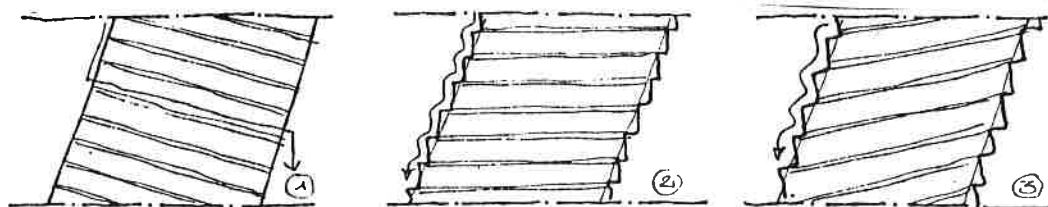
Doch ook verbrede toegangswegen of ruime parkings kunnen een wezenlijke aantasting betekenen van een molen met een landschappelijke waarde.

Ofschoon het molenfenomeen interessante hergebruikmogelijkheden biedt zijn er evenwel ook beperkingen aan verbonden.

De beperkingen

Tocht en stof

Wanneer de kapconstructie en het raderwerk blijft behouden heeft men bij de herbestemming af te rekenen met

tocht : de mobiele kap is per definitie niet tochtdicht. Dikwijls is men genoodzaakt hiervoor een oplossing te zoeken. Zo zag de vroegere bewoner van de molen te Hekelgem zich genoodzaakt een vals plafond te construeren onder het houten raderwerk teneinde een leefbare slaapkamer te kunnen installeren.

Daarnaast vormt dit raderwerk met talloze krimpspalten en de houten vloerconstructies een permanente stofbron, die dramatisch blijkt wanneer de molen bovendien maalvaardig blijft.

Licht

Zonder aanvullend kunstlicht of supplementaire beglazing is de verlichting in bijna alle molens onvoldoende. De vraag blijft of men zomaar zonder beperkingen de massieve baksteenwand mag perforeren in functie van nieuwe ramen en de manier waarop dit gebeurt.

Vocht

Tijdens het surveywerk zijn *drie opbouwmethodes* voor het rompmetselwerk aan het licht gekomen.

De *eerste oplossing* (1), waarbij haaks op de wandinclinatie wordt gemetseld, geeft langs binnen- en buitenzijde een effen conusoppervlak doch heeft het grote nadeel dat, wanneer het voegwerk begeeft, het metselwerk infiltrerend water naar binnen kanaliseert; een filmogene binnenafwerking garandeert uiteindelijk blaasvorming en bijgevolg inwatering.

Bij *horizontaal getrappt gemetselde rompen* (2) bekomt men langs binnen- en buitenzijde een getrappt oppervlak; voor de buitenzijde is dit zondermeer problematisch te noemen gezien het slecht aflopend water de kans krijgt in het metselwerk te zuigen. *Mosvorming en vorstschade* zijn hiervan de gekende gevolgen. De inwatering is echter onbestaande.

Hoe eigenaardig het ook mag lijken hebben we bij één geval zelfs een *met tegenpeil naar binnen* getrappt gemetselde romp aangetroffen (3) teneinde infiltrerend water geen kans te geven.

Ook hier zijn de nefaste effecten van het oneffen buitenoppervlak werkzaam. Een *cementbezetting* ter egalisatie levert hierbij doorgaans goede resultaten. Gezien de oppervlaktebehandeling met een *waterwerend en ademend* middel vandaag de dag bevredigende resultaten oplevert, mag de oppervlakte-vochtisolatie van een romp geen problemen scheppen.

Slechter is het gesteld met de *capillaire opzuiging van het funderingsmetselwerk*. Gezien de dikte van de muren is het vrijwel uitgesloten de klassieke methodes (onderkapping, natuurlijke ventilatie, injectie of electro-osmose) toe te passen.

De Ruysseleindemolen te Aardoye.
(zie verder)

De Herentmolen te Meulebeke.
(zie verder)

Op het gelijkvloers niveau van een belt-molen (in het bergmassief ingewerkt) stelt dit probleem zich voor de *ganse wandhoogte*. Hier is natuurlijk een verzorgde detaillering gewenst.

Verwarming

In ieder geval verplicht een molenromp door zijn *schouweffect* alternatieve gebruikers niveau per niveau af te sluiten met sassen e.d.m. wanneer men opteert voor een der klassieke verwarmingssystemen.

Voor het tochtverschijnsel zoals het in punt 1 is geschetst zal eveneens een oplossing dienen te worden gevonden.

Rookafvoer en verluchting

Het is duidelijk dat de leidingen in functie van de rookafvoer (C.V., haardvuur ...) en de verluchting moeilijk te integreren zijn in een molenconstructie. In Rozebeke werkte men een schouwpijp doorheen de rompwand, terwijl men in Hekelgem en Knokke-Heist opteerde om de buizen schuin langsheen de wand via de verschillende niveaus doorheen de kapconstructie te voeren, hetgeen een weinig esthetische aanblik biedt.

Verticale circulatie

Gezien de vloeroppervlakte per niveau beperkt is tot maximum vijftig vierkante meter en er bovendien tussen de niveaus onderling een slechte verticale circulatie bestaat (in sommige gevallen zoals in Knokke-Heist en in Rozebeke werd de steile steektrap vervangen door een luier specimen) is men verplicht om de functies door selectie per niveau te bundelen.

Men riskeert ook onnodig verschillende niveaus te moeten voorbijgaan eer men het gewenste niveau heeft bereikt. Sommige gebruikers maakten ons duidelijk dat dit het eigen karakter van een molen bepaalt en dat men er bijgevolg leerde mee leven.

Het probleem stelt zich minder scherp als de bestaande niveaus de inwerking van tussenverdiepingen toelaten, hetgeen vooral op het gelijkvloers en de eerste verdieping het geval is.

Brandveiligheid

Het houtwerk vormt permanent een niet denkbeeldig brandgevaar, waarbij de eva-

cuatie van hogergelegen niveaus via de steektrap niet snel genoeg kan gebeuren. In Turnhout is ons een geval bekend waarbij één wiek als brandladder dienst doet bij een verticale stand van het wiekenkruis.

Naar een genuanceerd molenrompenbeleid

Teneinde een beleid dienaangaande voor te bereiden en te stimuleren, volgt nu een proeve tot formulering van deze visie.

Vanzelfsprekend is een inventarisatie een noodzakelijk beginpunt, die echter vergezeld dient te zijn van de waardenanalyse die volgens een consequent gehanteerd normenstelsel, voor elke molenromp, wordt opgemaakt.

Het totaaloverzicht, gekoppeld aan de waardenanalyses, ligt aan de basis van een beleidsstructuur, welke zich in een genuanceerde houding van al of niet behoud van de molenrompen dient uit te spreken.

Eens deze fundamentele keuze gemaakt, moet deze houding vertaald worden in beleidsopties en engagementen binnen de juridische en administratieve infrastructuur.

Dit betekent het aanwenden van die (reeds bestaande) infrastructuur enerzijds en het creëren van een wil tot engagement anderzijds. Een combinatie van passieve en actieve beleidsvormen dus. Weze dit het eerste niveau, of beslissingsniveau van eerste orde.

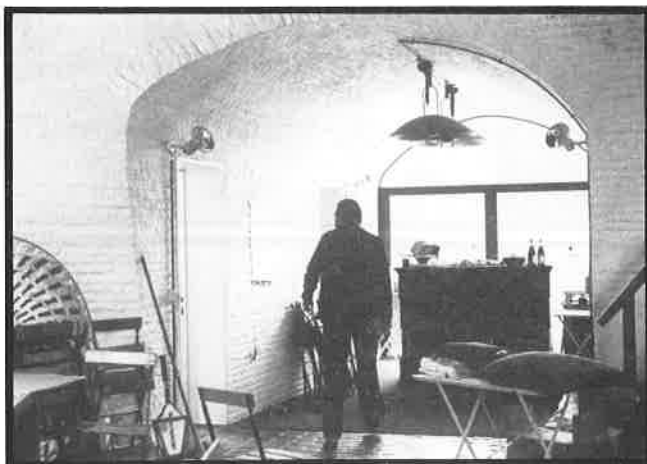
Het bestaande juridische instrumentarium binnen de monumentenzorg verstaat zich in de wet van 7 augustus 1931, die nog steeds bepalend is voor de wettelijke bescherming van landschappen, en het decreet van 3 maart 1976 voor de wettelijke bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten.

Een wettelijke bescherming als monument lijkt, gezien de nationaal vigerende - misschien niet geëxpliciteerde - normen en gezien de gevolgen van de huidige conjuncturele ontwikkeling, niet haalbaar.

De bescherming als landschap wordt, wegens zijn logge en nauwelijks hanteerbare procedures, evenmin weerhouden. Slechts de bescherming in de vorm van stads- en, in casu, voornamelijk dorpsgezichten lijkt het aangewezen instrument. Het impliceert vlotte procedures met verregaande controlemogelijkheden

*De Salm-Salmmolen te Hoogstraten : een geslaagde reconversie met een interieurinrichting in respect van het oorspronkelijk molenwerk.
(zie verder)*

en garandeert een evidente landschap-pelijke verantwoording.

Budgettair is het ten aanzien van de betrokkenen minder interessant. Nochtans dient de sinds 1986 gecreëerde mogelijkheid tot - in principe jaarlijks te herhalen - fiscale aftrekbaarheid van onderhoudswerken tot max. 250.000 fr. aan gebouwen gelegen in een stads- of dorpsgezicht, niet te worden onderschat. Zowel particulieren als ondergeschikte besturen kunnen hiervan gebruik maken. Voor lokale overheden is de kous nog niet af.

Het K.B. van 31 maart 1978 (gewijzigd bij K.B. van 23 juli 1981) op de Cultuurhistorische en Functionele Herwaardering van Dorp en Platteland voorziet een subsidiëring ten bedrage van 60 % voor werken, die een dergelijke (o.m. op inspraak gebaseerde) herwaardering nastreven. Tot nog toe is van deze beleidsmodaliteit, met subsidiëringsmogelijkheden, te weinig gebruik gemaakt.

Tenslotte kan de traditionele wet van 29 maart 1962, houdende Organisatie van de Ruimtelijke Ordening en de Stedebouw (gewijzigd april en december 1970) een belangrijk juridisch kader, door aanpassing van Algemene en Bijzondere Plannen van Aanleg, creëren.

Het administratief instrumentarium situeert zich in belangrijke mate binnen de Administratie voor Ruimtelijke Ordening en Leefmilieu van de Vlaamse Gemeenschap, waarbij een samenwerking tussen het Bestuur van Stedebouw en het Bestuur voor Monumenten en Landschappen een noodzaak is in de gestelde beleidsvisie.

De houding en stimuli van de Koninklijke Commissie voor Monumenten- en Landschapszorg en niet het minst de Provinciale Commissies (i.c. opstarten van de beschermingsprocedures) zijn hier van fundamenteel belang.

De gemeenten, de dichtst betrokkenen bij stads- en dorpsherwaarderingssacties, kunnen, buiten hun eigen diensten, dankbaar worden bijgestaan door de volgens het Ministerieel Besluit van 7 februari 1980 gecreëerde Regionale en Gemeentelijke Commissies voor Advies in de Ruimtelijke Ordening (in het Vlaamse Gewest).

De beleidsvorm van tweede niveau begrijpen we meer actief. Binnen het juridisch en administratief kader van het

eerste niveau, streeft dit niveau een concrete en naar realiteiten toe vertaalde vorm van actief beleid na.

In de continuïteit van beleidslijnen, die in de waardenanalyse werd bepaald, dient dit niveau de structurele aanpak van de herwaardering van de molenrompen te verzekeren d.m.v. concrete organisatorische aanpak op het echelon van de gemeente, de buurt of de wijk waar de molenromp is gesitueerd.

Omdat dergelijke initiatieven uit zichzelf moeilijk van start gaan kunnen sectorieel uitgebouwde organisaties hierbij de nodige logistieke, organisatorische en eventueel financiële steun verlenen.

We denken hierbij voornamelijk aan de Koning Boudewijnstichting, die in een jaarthema dergelijke initiatieven van de grond kan laten komen en hierbij een - naar traditie - vlotte financiële tussenkomst zou kunnen bewerkstelligen.

In verband met de stimulerende kracht kunnen de ontelbaar geworden molenorganisaties en andere v.z.w.'s, ook op sociaal vlak, een belangrijke taak vervullen.

Het belang van plaatselijke groeperingen, heemkundige en andere verenigingen, is fundamenteel.

Het plaats- en omstandigheidsgebonden karakter van de problematiek voorspelt een zeer variabel en verscheiden aanbod van mogelijkheden en oplossingen, hetgeen de rijkdom van het molenromp-reconversiepatrimonium slechts kan onderlijnen.

Eens de actieve en passieve beleidsvormen resulteren in een concrete planning en georganiseerde structuur, wordt de stap naar het derde niveau gezet : ontwerp en uiteindelijk uitvoering van de naar behoud geïnspireerde opties, projecten gebaseerd op de continuïteit van de waardenanalyse.

Bij de concrete uitwerking van de projecten dient rekening te worden gehouden met een pakket aan richtlijnen, die door de instanties van het eerste niveau en de organisaties van het tweede niveau worden opgesteld tengevolge de analyse van de karakteristieken en consequenties, eigen aan de reconversie van molenrompen.

De geëigende vorm, de specifiek aan de molen toegeschreven problemen en hogervermelde door deskundigen onderzoch-

te en geadviseerde technieken en oplossingen dienen de uiteindelijke ontwerper te begeleiden.

Met deze als randvoorwaarden wordt niet uitgesloten dat naast de voor elke molenromp specifieke waarden, andere bijzondere waarden (architectonische, functionele of technische) worden toegevoegd.

Besluit

Wat nu eigenlijk de ideale bestemming van een molenromp is laten wij onbeantwoord, omdat de manier waarop de reconversie wordt doorgevoerd in onze ogen primeert.

Essentieel is dat de nieuwe functie daadwerkelijk inspeelt op de gemaakte waardenanalyse en dat de ingrepen voortvloeien uit de opgesomde mogelijkheden en beperkingen.

In de inventaris presenteren wij de lezer een défilé van woningen, bars en dancings, omdat initiatiefnemers met een onverholen manifestatiedrang voor het grijpen lagen; een project waarbij men de windkracht ook effectief als alternatieve energiebron uitbuit zou een gedroomd aanknopingspunt vormen met de oerfunctie van de molen. Doch ook een goed geconserveerde ruïne kan waardevol zijn.

Een meer genuanceerd rompenbeleid blijft evenwel de enige garantie om het rompenbestand kwalitief en numeriek op peil te houden en reconversieprojecten aan te moedigen en desnoods binnen goede banen te leiden.

Deze beperkte studie heeft getracht bij te dragen aan het behoud en reconversie van een "vergeten" industrieel-archeologisch patrimonium.

Dit echter op een ten opzichte van het verleden niet gefrustreerde wijze.

Integendeel werd aangetoond dat ook met molenrompen respectvol, creatief en toekomstgericht kan worden omgesprongen, zonder te vervallen in een door *ersatz*-romantiek en nostalgie gedicteerde weekend-therapie.

De Ruysseleindemolen te Aardoye.

Uit de inventaris werd voor deze publicatie een keuze gemaakt van de meest representatieve voorbeelden van recon-

versie (N.v.d.r.).

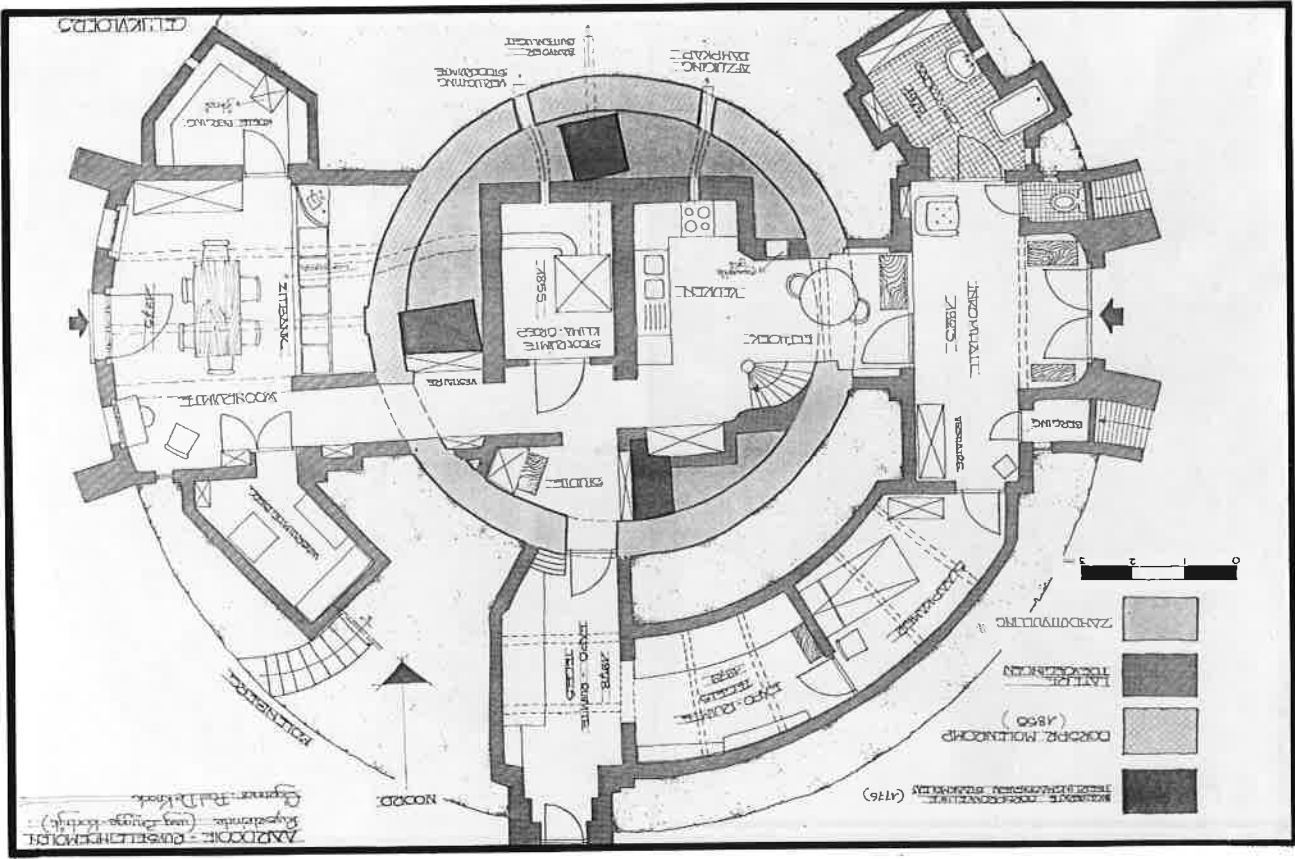

Aardooie (West-Vlaanderen)
Kuyseleindemolens

Deze beltmolen, gebouwd in 1853, is gelegen langsheen de baan Brugge-Kortrijk. De eigenaar heeft in verschillende fases de molentromp en de ondergrond van de belt ingericht als persoonlijke woning. Hij is van oordeel dat het beter is vooraf alle persoonlijke behoeften te reali-

kaar. Deze beltmolen, ingericht als woning, toont met zijn on-samenhangende ruimtes het belang aan van een vooraf vast te leggen optiek. De beltmolen op zichzelf en de woonfunctie krijgen hierdoor geen enkel verband met el-

kaar. met de maalfunctie praktisch kan verzoend worden. stelt zich vragen hoe, na de restauratie, de woonfunctie blijven deze ruimtes momenteel onbenut. De eigenaar woon- en slaapruiimte zijn aangekleed (met open haard) woon- en slaapruiimte van de molen volledig als Hoewel de bovenverdiepingen van de molen volledig als wit hout architects. Terecht kan hier gesproken worden van architecture tegels, enz.). Bovendien moet men bedenken dat alles is uitgevoerd met recuperatiemateriaal (stenen, balken, deuren, kasten, van facteur Cheval (Frankrijk). realisatie dringt zich een vergelijking op met de creaties Door de originaliteit van het concept en de fantasierijke te winnen. lossingen weet de eigenaar te verlichten en bovenlicht de molentromp verspreid liggen; met allerlei boeiende op- op het gelijkvloers (onder belt) de meeste functies rond zelf (geen buitenwanden). Dit heeft ook voor gevolg dat dat alle warmteverliezen ten goede komen aan de woning voor de warmteluchtverwarming; dit heeft als voordeel Centraal in de molentromp staat de installatie opgesteld enkele uitsparingen in de wanden gemaakt. Verder zijn alle hoekjes benut en werden bovendien ruimtes op het gelijkvloers zijn als expositiezaal inge- graag metst. Van beroep is hij tegelfabrikant; diverse gerealiseerd door de eigenaar, die naar hij zelf beweert gend complex bekomt. Alle ingrepen werden bedacht en overweld, zodat men uiteindelijk een weinig samenhan- te creëren, een gedeelte van de belt ondergraven en telkens een behoefte ontstond supplementaire oppervlakte buiten discussie. Als gevolg van deze denkwijze werd, zelf in te dienen; hierdoor staan alle uitgevoerde werken sere en daarna een restauratievoorstel voor de molen

Meulebeke (West-Vlaanderen) Herentmolen

Deze standaardmolen op torenkot, ook Marialoop Molen genoemd, is gebouwd met onderdelen van windmolens uit Galmaarden-Vollezele, Oostkamp-Ruddervoorde en Tielt-Aarsele.

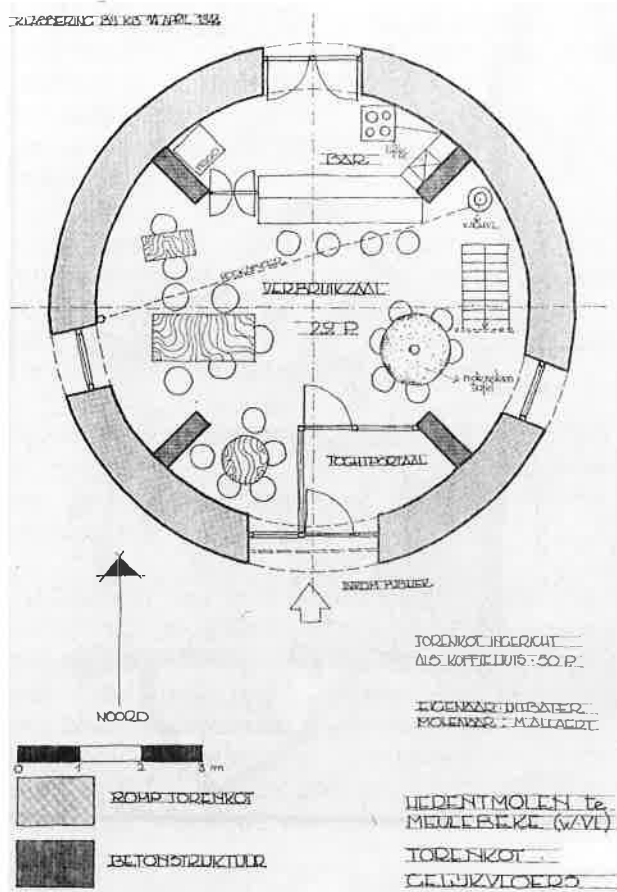
De klassering bij KB dateert van 14 april 1944. De molenaar, Michel Allaert, is tevens uitbater van het koffiehuis, dat in het torenkot tijdens de weekends wordt opengehouden.

Tijdens het seizoen leidt de molenaar bezoekers rond in de molen. Demonstraties van de maalvaardigheid blijven beperkt tot gelegenhedenmalen.

Op de twee niveaus van het torenkot weet de uitbater plaats te maken voor vijftig verbruikers. De kruisplaten van de oorspronkelijke standaardmolen steunden op de muren van het torenkot. Bij de oprichting van de nieuwe standaardmolen in 1956 werden de lasten van de kruisplaten overgedragen op een secundaire betonstructuur, die het torenkot constructief ontlast. In feite kan een dergelijke werkwijze vergeleken worden met het teerlingen-procédé. De vier betonnen steunen worden bovenaan verbonden door een hoekige ringbalk, waarop allerlei molenonderdelen met hun specifieke benaming staan geëxposeerd.

Op het gelijkvloers werd een tochtportaal voorzien. Met oorspronkelijke molenonderdelen werden tafels en zitgelegenheden geconstrueerd (bv. molenstenen, bonkelaar met glasplaat). Op het gelijkvloers werd een primitieve bar geïnstalleerd; de bediening van de verdieping geschiedt bij wijze van een handbediende lastenlift. De verwarming van het torenkot gebeurt met houtkachels; de rookafvoer geschiedt per niveau met een buis doorheen de romp op de plaats waar de inwerking van de wind het kleinst is. De sanitaire voorzieningen werden in een afzonderlijk complex georganiseerd.

Het ganse opzet achter dit alternatief hergebruik is het creëren van een attractiepool voor de streek. Om die reden namen een aantal eigenaars van molens uit de omgeving het initiatief een *molenroute* op te stellen om een dagprogramma van belangstellende eendagstoeristen te stofferen.

Roborst (Oost-Vlaanderen) Bostmolen op de Zwalm

De Bostmolen vormt met zijn directe omgeving één van de meest pittoreske hoekjes in onze Vlaamse Ardennen. Deze korenwatermolen dateert van 1645. Het oorspronkelijke houten raderwerk werd op het einde van de 19de eeuw vervangen door een gietijzermekaniek (enkel de tanden van dit raderwerk bleven in het oorspronkelijk materiaal nl. appelboomhout). Tegelijk werden - als gevolg van een volumeuitbreiding - hier en daar enkele gietijzeren kolommen geplaatst, die het geheel doen overkomen als een merkwaardig industrieel-archeologisch relict.

De watermolen met zijn infrastructuur wordt als liedjescafé uitgebaat, met een zaal voor culturele manifestaties en feestelijkheden.

Opvallend is de wijze waarop deze eigentijdse functie zich verzoent met het industrieel-archeologisch kader. Zonder structurele wijzigingen aan te brengen werd op het gelijkvloers in de beschikbare ruimte een gelagzaal met bar gerealiseerd; een bestaand niveauverschil werd benut om een zitput te organiseren. Het raderwerk maakt gewoon deel uit van het interieur, zonder als kijkattraktie te worden geaccentueerd.

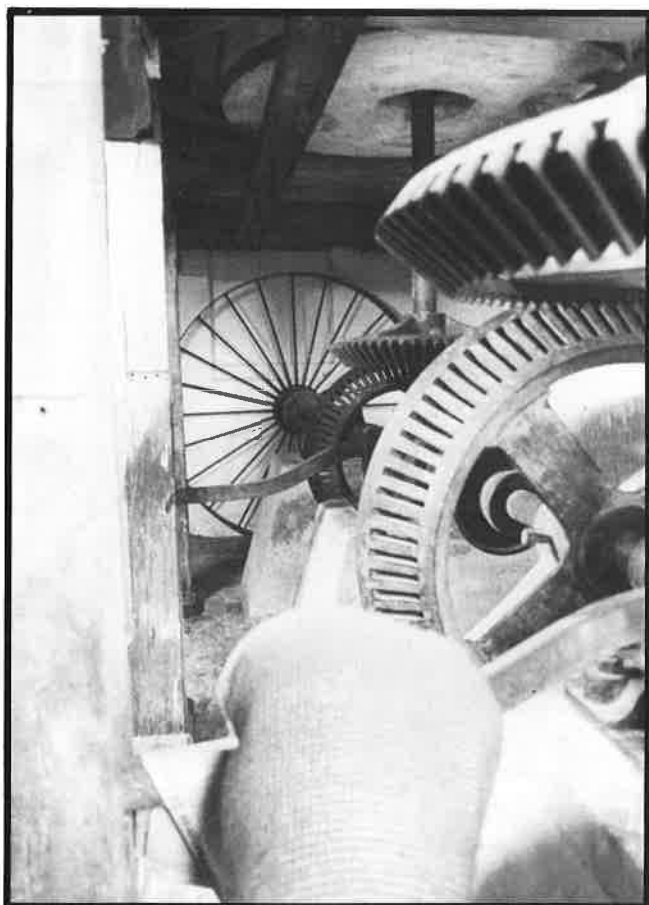
Ook werd de binnenhuisinrichting gespaard van typologisch aanverwante objecten of gadgets die het geheel rustieker zouden moeten laten overkomen (hoefijzers, garen, gaffels enzomeer...).

Op de verdieping (maalniveau) treft men de oorspronkelijke maalgroep aan (4 molenstenen); de verhoogde bekoftering wordt als podium gebruikt voor de orkestleden. Ook werd het overbrengingsmechanisme ongemoeid in het interieur opgenomen.

Momenteel worden waterwerken uitgevoerd aan de Zwalmrivier (sluis); eens deze werken voltooid kan het waterrad, mits enkele herstellingen aan het schoepwerk, terug functioneren. Het ligt in de bedoeling van de uitbater de draaikracht van het rad te benutten om het complex te verwarmen.

Verder worden alle sporen van verbouwingen met opzet als getuigen leesbaar gelaten.

Schorisse (Oost-Vlaanderen)
Korenmolen

Als reconversie is deze molen wel een apart geval; uiterlijk heeft dit gebouw niets weg van een wind- of watermolen. De hoge ligging laat nochtans vermoeden dat dit complex werd opgericht ter vervanging van een windmolen. Inderdaad werd de oorspronkelijke standaardmolen na de eerste wereldoorlog gesloopt. De oorspronkelijke onderdelen werden, samen met enkele vernieuwde (gietijzeren) stukken, in een speciaal hiertoe ontworpen gebouw opgesteld. Een dieselmotor zette de maalmechaniek in beweging. Vanuit industrieel-archeologisch standpunt bekeken is deze molen merkwaardig te noemen.

De nieuwe eigenaar, decorateur van beroep, verbouwde het complex tot zijn persoonlijke woonst; begrijpelijkerwijze ging dit gepaard met veel decoratieve opsmuk. Zo werden alle ingrediënten van de oorspronkelijke maalinrichting op een vrij originele manier verzoend met de wooninrichting.

Soms werden bepaalde onderdelen als kijkobject op de muur geprojecteerd, hoewel de eigenaar er naar streeft zo veel mogelijk de installatie in zijn oorspronkelijkheid te respecteren.

Er bestaan plannen om de maalinrichting terug op gang te brengen. In welke mate dit nog zal kunnen gecombineerd worden met de woonfunctie blijft een open vraag.

Merendree (Oost-Vlaanderen)

Deze molenromp werd voor enkele jaren als puinhoop aangekocht door een architect en samen met de aanpalende bijgebouwen voorlopig ingericht als constructiehuis voor houtbouw en zijn persoonlijke woning.

Momenteel wordt de romp samen met de stenen stoel van de bedrijfsgebouwen verwerkt tot een vrij imposant project (in uitvoering).

Het uiteindelijke concept resulteert in een vrij volumineus gebouw en is door de combinatie van talrijke niveauverschillen, vides en trapconstructies ingewikkeld van opbouw. Opvallend is dat de molenromp de centrale as vormt in het project; de kopafwerking van de romp, die van veel creativiteitszin betuigt, vormt 'de kroon op het werk' en blijft het bouwwerk beheersen.

Door het optrekken van de bijconstructies is de conische romp echter zo goed als onafleesbaar geworden. Binnenin krijgt ze echter des te meer aandacht gezien alle nevenruimtes erop worden geprojecteerd.

De verticale circulatie werd (met uitzondering van het uitstekend bovengedeelte) volledig buiten de romp georganiseerd. Uiteraard worden hierdoor de meest attractieve binnenruimtes van de romp gespaard van circulatie.

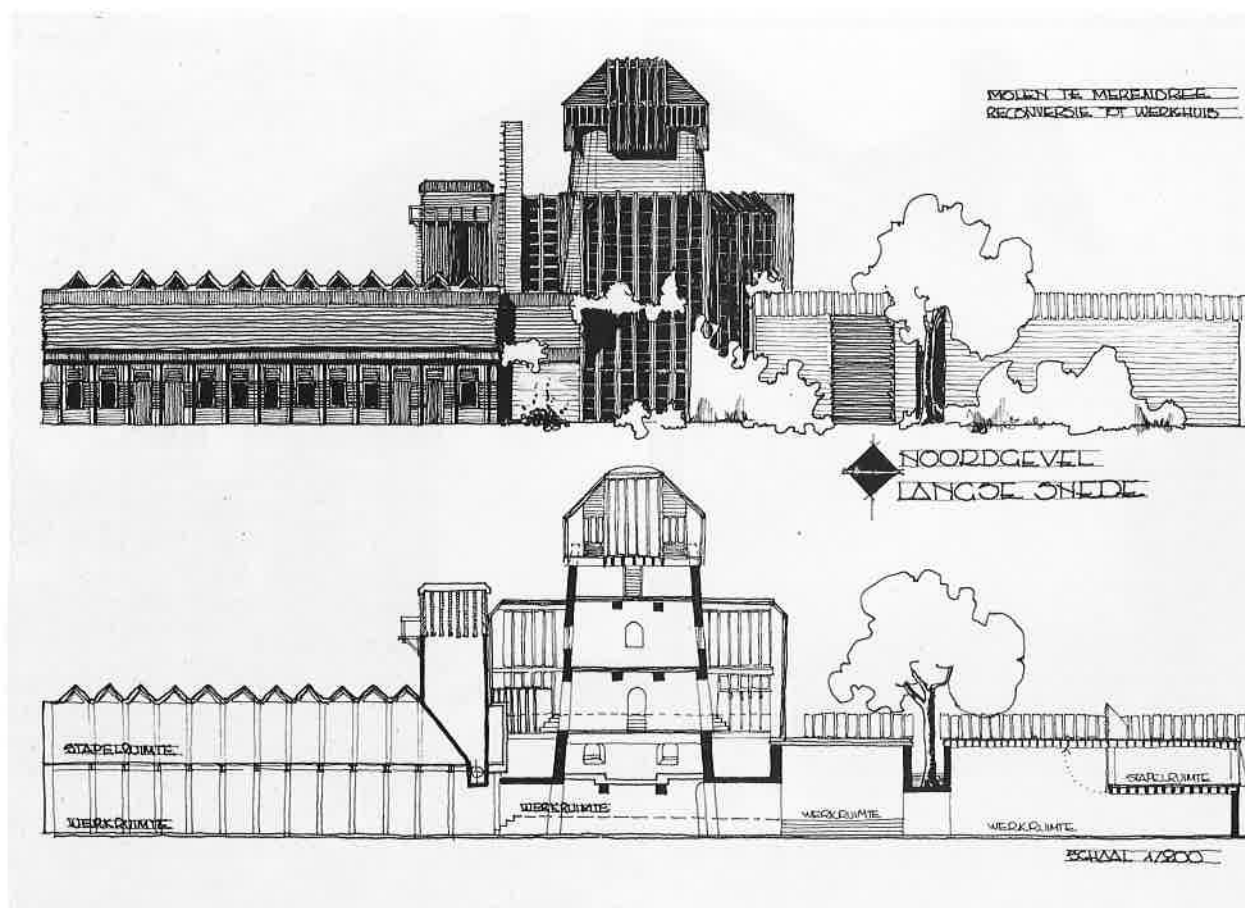
De twee oorspronkelijke bijgebouwen en de bestaande tussenruimte komen onder één gemeenschappelijk vouwdak. Begrijpelijkerwijze werd het ganse project in houtbouw gerealiseerd.

De privéruimtes (eerste en tweede verdieping) worden bereikt via een ruime trappartij aan de inkomzijde.

Op de tweede verdieping werd in de molenromp de woonruimte georganiseerd terwijl de eethoek en de diverse diensten errond werden geschaard.

Boven de nieuwgebouwde werkplaats achteraan werd een ruim terras voorzien. Opvallend is ook de inwerking van groenpartijen op de verdieping.

De diverse slaapvertrekken werden op de hogergelegen niveaus gerealiseerd. Eens de molenromp zich uit het balkvormig grondvolume verheft, werd de verticale circulatie noodzakelijkerwijze inwendig opgelost.

Hekelgem (Brabant)
De oude molen

Van op de molen die 74 m boven de zeespiegel ligt, heeft men een prachtig uitzicht op het Pajottenland, de Dendervallei en de Ouden Berg van Geraardsbergen. Deze graanmolen werd in baksteen opgetrokken door Jozef van Lierde in 1785 ter vervanging van een houten molen die vier eeuwen oud was. De bliksem trof de molen omstreeks 1895 en rukte een der wieken af die op een huls neerstortte en er aanzienlijke schade aanrichtte.

In 1935 werd het dak vernieuwd en het volgend jaar werd een wiek vervangen. Deze molen, die als drijfkracht uitsluitend de wind gebruikte, draaide tot maart 1950. Hij werd volledig gerestaureerd in 1957-1958 en als monument geklasseerd op 27.9.1943.

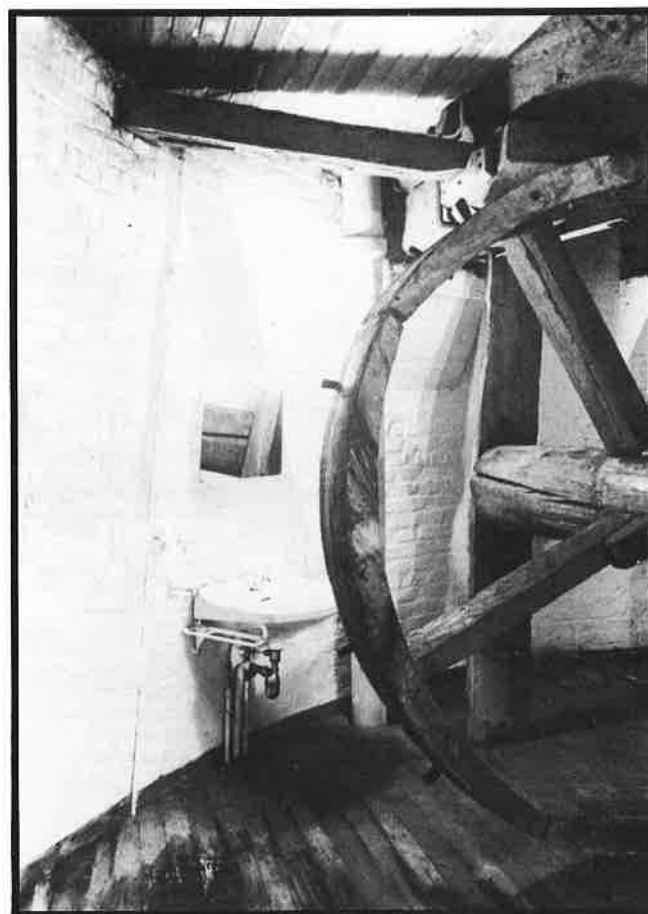
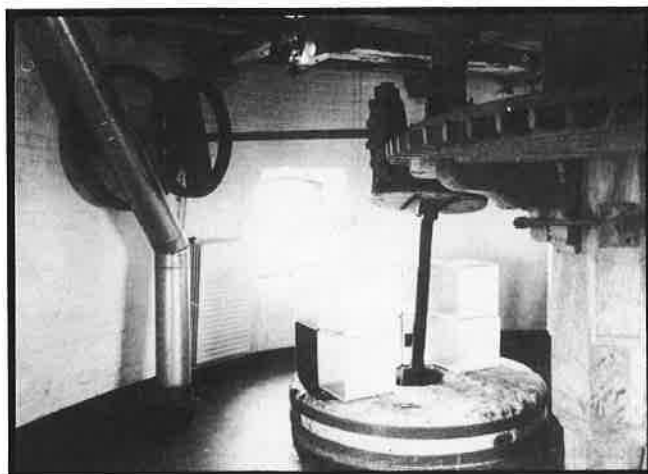
Wonen in een molen impliceert - gezien het signaaleffect van dergelijke bouwsel in het landschap - dat de betrokken bewoners door hun omgeving sociaal in een hogere lade worden gelegd. Men spreekt over de bewoner van de molen als over *de heer van het kasteel*. In een molen wonen wordt dus ervaren als iets excentrieks. De bewoner zelf motiveert zich bij zijn woonstkeuze met het argument dat dergelijke gebouwen, alleen al door het feit dat ze geschiedenis hebben gemaakt, een aantal attractiviteiten in zich dragen. De woonfunctie voegt er bovendien nog een aantal specifieke woonkwaliteiten aan toe om een herkenbare leefentiteit te realiseren.

De bewoner-architect heeft 10 jaar in de molen gewoond. Tijdens zijn verblijf is zijn gezin aangegroeid met twee kinderen. In samenspraak met de eigenaar werd zijn ontwerp, de molen woonklaar te maken, ten uitvoer gebracht (keukenblok, open haard op de eerste verdieping; sanitair en stookinstallatie op het gelijkvloers).

De niveaueverschillen in de diverse plankenvloeren werden geëgaliseerd met een laag lichtbeton, waarbij de bestaande vloer als een verloren bekisting werd gebruikt. De 3 molenstenen (één is verdwenen) werden hierbij jammer genoeg mee ingestort.

De molenromp biedt, volgens de architect, een ideale woonruimte; liefst van al zou hij de houten radermechaniek integraal uitgesloopt hebben, om daarna met een eigentijdse constructie deze wiekenloze molen af te bouwen. Momenteel zit dit raderwerk op het hoogste niveau verscholen achter een vals plafond. De molen wordt in deze optiek herleid tot een puur materieel restant van een voorbijgestreefde maalinstallatie, die volgens de bewoner zonder complexen mag benut worden voor eigentijdse doeleinden, ongeacht zijn oorspronkelijke functionele en inhoudelijke waarden.

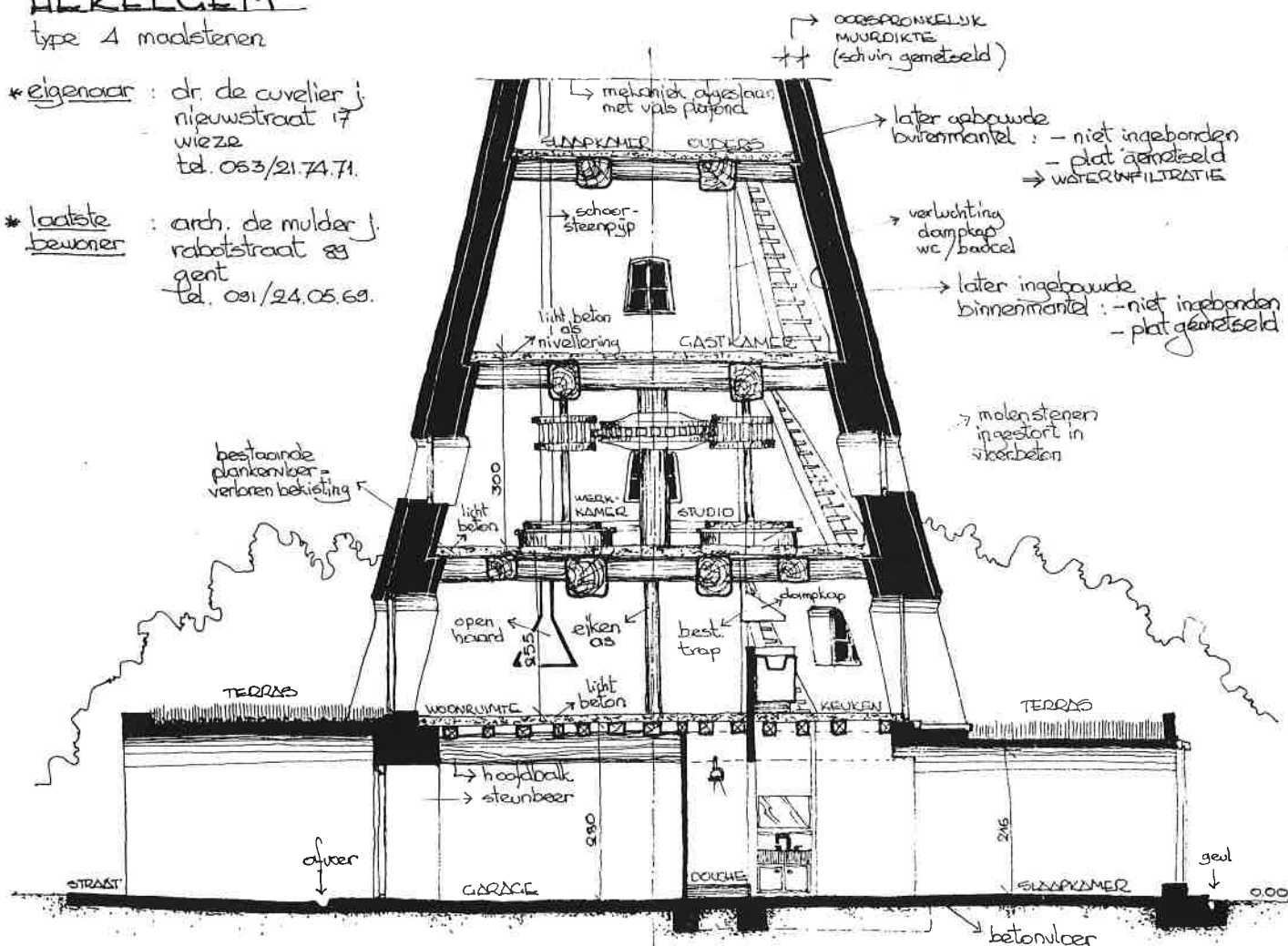
De oorspronkelijke schuingemetselde romp kreeg in de loop der tijden een binnen- en een buitenmantel, welke niet werd ingebonden in de bestaande conus en bovendien werden opgericht in horizontale lagen. Gevolg daarvan is het vertrapte buitenmanteloppervlak, dat mede oorzaak is van het feit dat het gebouw momenteel heeft af te rekenen met vochtinfiltratie.

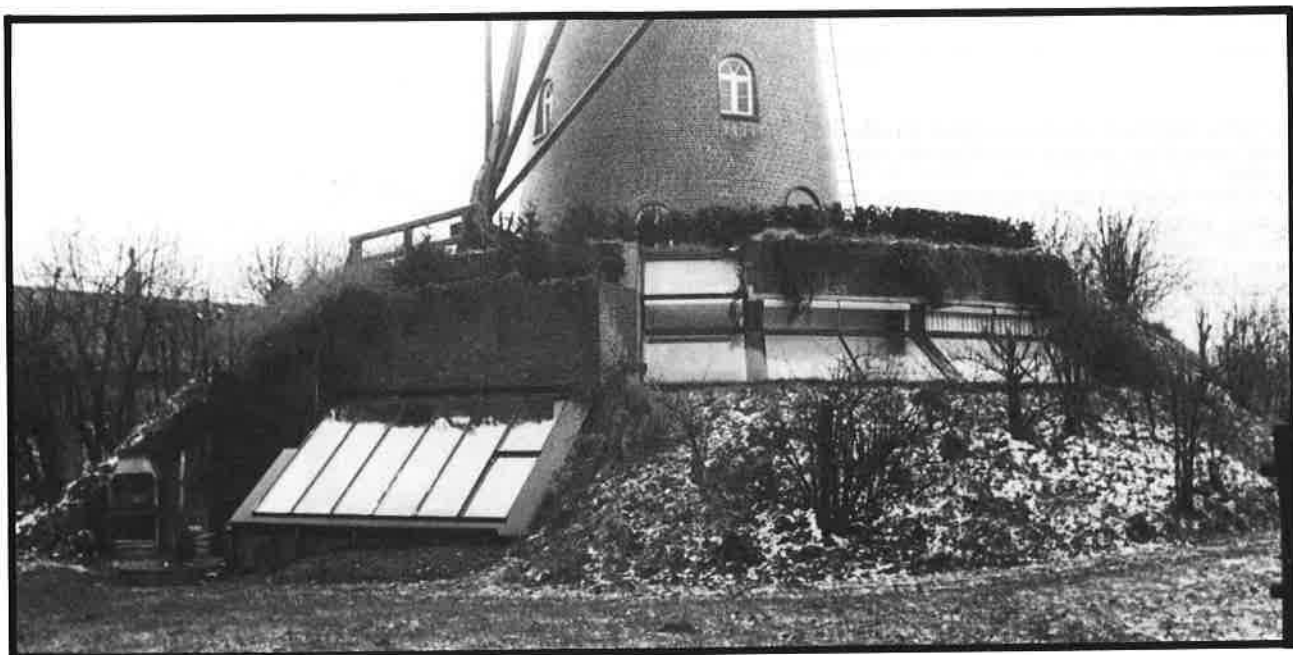

Hand-drawn architectural floor plan of a circular building with a central courtyard. The plan includes labels for various rooms: INKOM, GARAGE, HALL, SLEEPKAMER, DOUCHE, WAB, and a 2000L MAZOUT TANK. It also shows a MINAROUR-BEVEGLING mechanism. The plan is oriented with a compass rose and a north arrow. A legend indicates 'BESTAANDE BUITENMUREN' (existing outer walls) and 'NIEUWE BINNENMUREN' (new inner walls). The plan is signed 'naar ontwerp J. de Mulder'.

type 4 maalstenen

- * eigenaar : dr. de cuvelier
rijenwstraat 17
wieze
tel. 063/21.74.71.
- * laatste
bewoner : arch. de mulder
rabortstraat 89
gent
tel. 091/24.05.69.

Hoogstraten (Provincie Antwerpen) Salm-salmolen

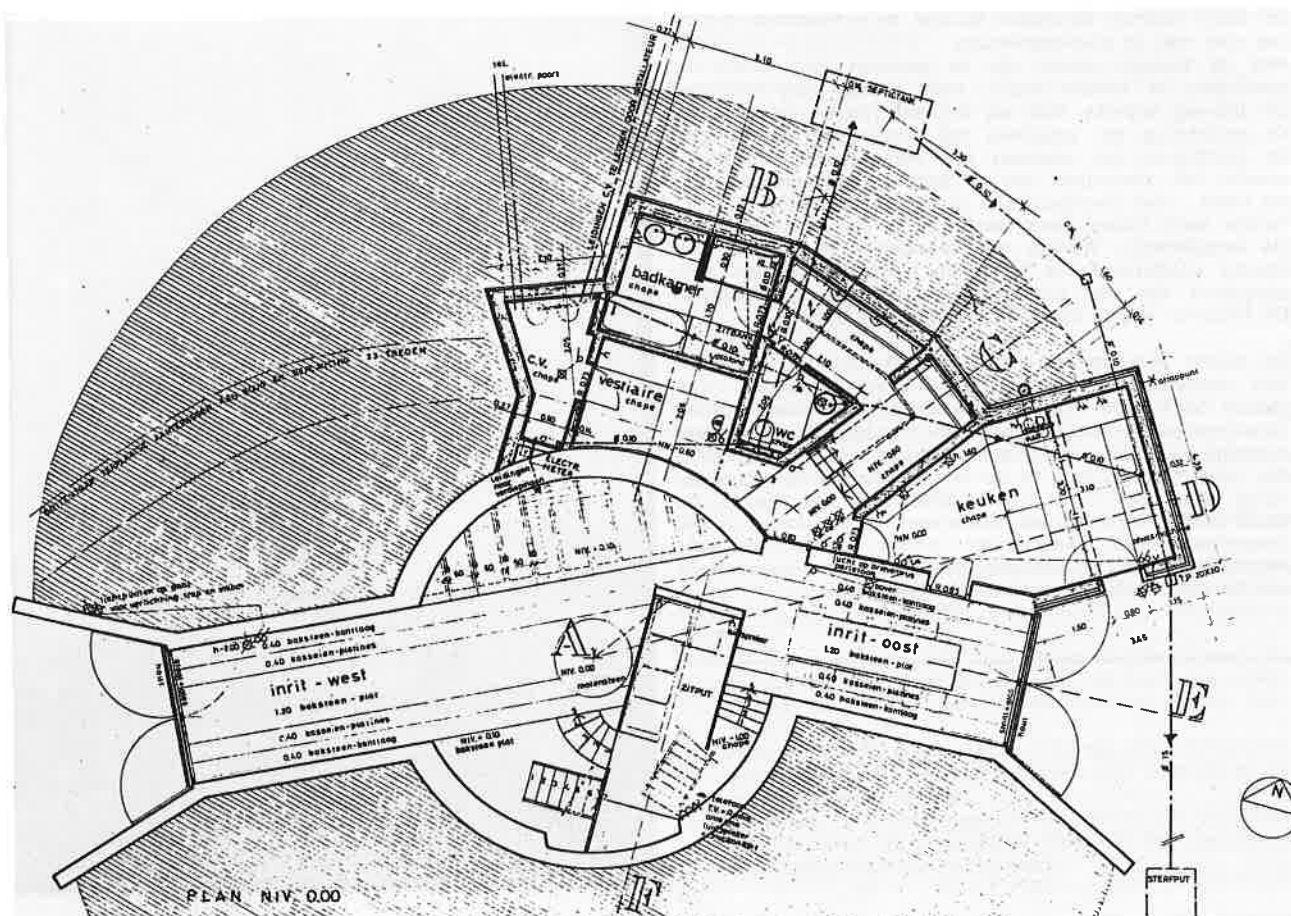
Deze bergmolen, ingericht als private woning, is één der meest geslaagde voorbeelden van reconversie waarbij de nieuwgecreëerde volumes zowel interieur als exterieur, ondergeschikt blijven aan het molenvolume. Het industrieel-archeologisch aspect uit zich in een totaal maalvaardig te noemen molenmechaniek, waarbij het landschappelijk karakter praktisch ongewijzigd bleef. Het sociale aspect gaat gebukt onder de private sfeer.

(Een andere romp in deze gemeente werd omgebouwd tot café-discobar waarbij de specifieke eigenschappen van de romp met zijn omgeving volledig teniet worden ge-

daan. Dergelijke reconversies roepen dan ook geen enkele appreciatie op.)

De molen werd gebouwd in 1902 in vervanging van een houten molen uit 1834 die in 1902 omgewaaid was. De omgeving is tevens als landschap beschermd. Gerestaureerd in 1976 door molenbouwer Caers en plechtig ingehuldigd op 26 juni 1976. Geklasseerd bij K.B. van 19 april 1955.

Als aanpassing van een fysisch restant aan een nieuwe (woon)functie wordt het ontwerp zeer positief ervaren. De in de beschrijving aangetoonde creativiteit in eigentijdse vormgeving en zin voor het detail en ruimteverhouding binnen het fundamentele respect voor de basisstructuur, dwingt waardering af en moet beschouwd worden als een geslaagd voorbeeld van reconversie.

Noordwijk : Hoge Weg Molen / Bouwel
Bouwelmolen (Provincie Antwerpen)

De beide gesloten standaardmolens kunnen door hun identieke aanpak en situatie in éénzelfde rubriek geëvalueerd worden.

De juiste datum van de oprichting van de Hogewegmolen is niet gekend. Steunend op de overlevering in de familie van de laatste molenaar, kunnen als oprichtingsdata de jaren 1757 en 1767 weerhouden worden temeer daar in de standaard de data 17 july 1868 en 28 juny 1875 gebeiteld zijn. De ene is vermoedelijk de datum van de vervanging van de standaard, de andere deze van een restauratie.

Of hij rechtstreeks op zijn huidige plaats werd opgericht dan wel van elders werd overgeplaatst blijft een open vraag. Felt is dat hij op zijn huidige plaats vermeld is op de kadasterplannen van 1840. De eik waaruit de standaard werd gemaakt was afkomstig uit de streek van Tessenderlo en moet een doormeter gehad hebben van 1,25 m.

De molen werd in 1967 door molenbouwer Caers geres-taureerd na klassering bij K.B. van 6 november 1961.

De voorloper van de huidige Bouwelmolen werd in 1914 om strategische redenen opgeblazen. In 1925 werd de huidige molen overgebracht vanuit Westerlo-Voortkapel waar hij op het Meulenveld stond. De aankoop gebeurde toen door Ridder Bosschaert de Bouwel.

De molen zou stammen uit 1713 doch de oudste inker-ving in een balk vermeldt 25 september 1732.

Op 13 september 1940 sloeg hij bij een storm op hol, wat brand stichtte op de steenzolder. Ook brak er een wiek af.

Op 13 oktober 1943 werd hij geklasseerd en in 1973 ge-restaureerd door de gebroeders Caers.

Het stemmig en ongerept landbouwlandschap omheen de beide standaardmolens is bewonderenswaardig. De eigenaar zal dit zo trachten te bewaren.

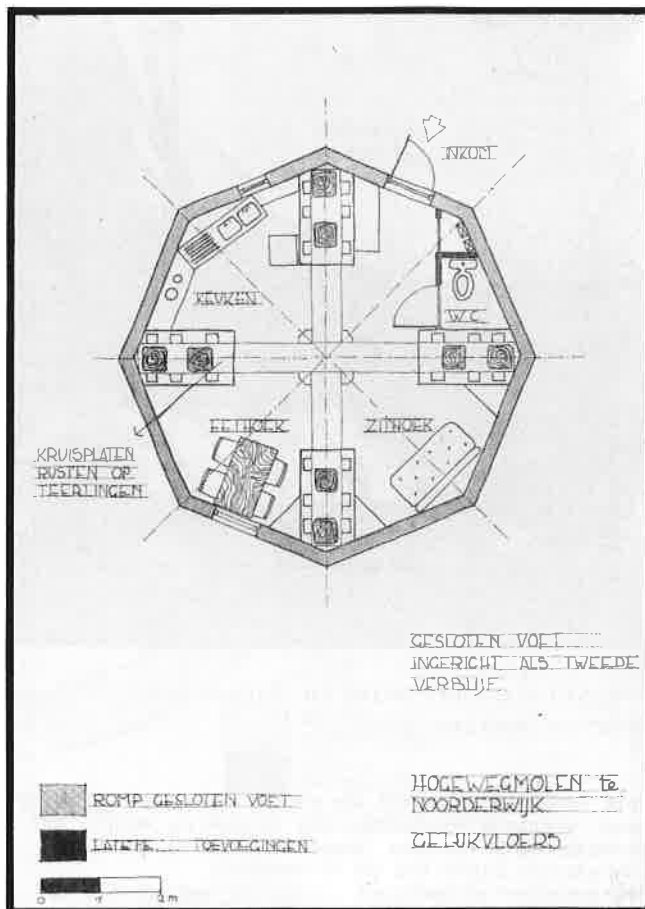
De molens zelf worden door hem heel degelijk onderhou-den. Hiermee wordt vooral bedoeld dat ze maalvaardig zijn en dus regelmatig gekruid worden en draaien. De gesloten voet gebruikt hij als (tweede) verblijf.

Omdat beide molens als buitenverblijf gebruikt worden is de enige daartoe bruikbare ruimte de achtkantige geslo-ten voet van de standaardmolen.

Met de weinige plaats, die de gesloten voet tussen de teerlingen te bieden heeft, werd zuinig omgesprongen. De inbreng beperkt zich tot het aanbrengen van indirec-te verlichting; het inbouwen van driehoekige kasten rond de teerlingen; het plaatsen van een beperkt meubilair, waarbij het afschuiven van de hoeken der teerlingen no-dig bleek - een overigens niet storende aanpassing. Verder werd tussen twee teerlingen in een keukeninstalla-tie aangebracht. Werden ook voorzien : een inkom met daarbij aansluitend het toilet en elektriciteitssteler. Een slaapzetel kan net tussen twee teerlingen openklappen. De kinderen slapen in de molen zelf op klapbedjes.

De relatie gemeenschap-molen, ondanks het feit dat deze met overheidsgelden gesubsidieerd werd, is eerder zwak gezien de functie van tweede verblijf. Nochtans worden belangstellenden met entoesiasme rondgeleid. Vaste be-zoekdagen worden echter niet voorzien.

Het moet gezegd dat, in de veronderstelling het mulder-schap terug een winstgevende activiteit zou worden, de beide Hoeven-molens een uitstekende kans maken in de revalorisatie van maalvaardige molens, die zonder aan-passingen en in hun technisch-landschappelijke kwaliteiten aan de gestelde eisen zouden beantwoorden.

Aartselaar (Provincie Antwerpen)
Molen van 't Heiken

Het jaartal van de oprichting van deze standaardmolen met gesloten voet staat gebeiteld in een balk, nl. 1801. Bij een onweer in de zomer van 1958 sloeg de bliksem in op de molen en werd hij zwaar beschadigd buiten gebruik gesteld.

Reeds voordien, bij de inval van het Duitse leger in 1914, werd de molen erg toegetakeld.

In 1961 kocht de gemeente hem op. Na een grondige restauratie door molenbouwer Caers, werd de molen plechtig ingedraaid op 27 september 1964.

De molen werd bij K.B. van 16.6.1978 geklasseerd.

De maalvaardigheid wordt in zijn totaliteit in twijfel getrokken. Alhoewel de hele mechaniek tot in de kleinste onderdelen hersteld of vernieuwd is geworden, zijn de fundamentele voorwaarden zoals het kruien van de molen om te malen niet meer aanwezig. Enerzijds is er door aanplantingen geen plaats meer om de staart een volledige cirkel te laten beschrijven. Anderzijds is het kruien zo goed als onmogelijk geworden door de ingebouwde toestand van de molen, waarbij de draaiende wieken, zoniet de aanpalende constructies zouden raken, dan toch op een minimale afstand ervoor zouden passeren.

Dientengevolge wordt de landschappelijke waarde in vraag gesteld.

De visuele-landschappelijke overtuigingskracht die een molen morfologisch typeert is voor zijn directe omgeving zo goed als verdwenen door ingrepen als de rechtlijnige betonbaan waarlangs de molen is gelegen en, belangrijker nog, de verkavelingspolitiek die erin slaagde de molen te degraderen tot 'een huis in de rij', ingebouwd in de gekende rechthoekige perceelstructuur.

De technisch-landschappelijke kwaliteit wordt door het beknootten van de windvang, tengevolge van terrein- en ruimtemisbruik, dermate geminimaliseerd dat de door de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg zo noodzakelijk geachte bescherming sterk in twijfel mag worden getrokken.

Aangezien deze molen de functie van cultureel centrum vervult is het duidelijk dat de bedoeling van de gemeente in de eerste plaats gericht is op het sociale leven.

De sociale betrokkenheid wordt in de molen van Aartselaar verwezenlijkt door de belangloze inzet van zijn conservator die de molen regelmatig in de belangstelling weet te brengen door het inrichten van molenfeesten en allerhande manifestaties.

Poeke (Oost-Vlaanderen)
Hartemeersmolen

Deze maalvaardige beltmolen heeft een sociaal accent meegekregen: een expositieruimte met ontmoetingsmogelijkheden. De woontechnische inrichting werd als grootste hinder ervaren om een woonst in te richten, vandaar de keuze voor een expositieruimte. Het stenen 'Aertemeers-windmoleken' werd gebouwd in 1864.

Deze beltmolen, thans in eigendom van L. Goeminne te Zulte, uitgever van *Molenecho's*, is zonder restauratiedossier en met bescheiden middelen terug maalvaardig gemaakt.

Tijdens de weekends laat een gelegenhedsmolenaar de molen draaien. Bezoekers krijgen dan de kans het maalwerk, mits een kleine fooi, te bewonderen en het museum aan te doen.

De eigenaar geeft rondleidingen terwijl zijn echtgenote gastvrouw speelt. Op aanvraag kunnen ook feestjes in de molen georganiseerd worden.

Dr. Goeminne is tevens eigenaar van de molens te Kanegem (stellingtype) en te Aarsele (voor de eerstgenoemde is een restauratiedossier in opmaak).